

ZABRUS TENEBRIOIDES (GOEZE, 1777) QO'NG'IZINING MORFOLOGIYASI VA BIOLOGIYASI

Tursunova Dilshodaxon To'liqinjon qizi

talaba FarDU

Muxtorjonova Fotimajon Muzaffarjon qizi

talaba FarDU

dilshodaturgunaliyev@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10836534>

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda vizildog' qong'izlarning qisqacha tavsifi, Zabrus tenebrioides qo'ng'izining morfologiyasi va biologiyasi haqida ma'lumotlar berilgan.

***Kalit so'zlar.** Vizildoq qo'ng'izlar, Carabidae oilasi, zararkunanda, lichinka, qo'ng'iz.*

АННОТАЦИЯ

В статье дается краткое описание семейства Carabidae, особенностей питания, морфологии и биологии жука Zabrus tenebrioides.

ABSTRACT

This thesis provides a brief description of the Carabidae family, information on the feeding characteristics, morphology and biology of the Zabrus tenebrioides beetle.

Vizildoq qo'ng'izlar - o'lchamlari juda kichik, 1 mm dan deyarli oshib ketadi, juda katta, deyarli 10 sm gacha bo'lishi mumkin. Tana shakli juda o'zgaruvchan bo'lib, ko'pchilik turlar cho'zilgan, ko'proq yoki kamroq oval shaklda ba'zi tur vakillari yumaloq, ikki qavariq bargga o'xshash tanasi bilan ajralib turadi. Ayrim turlari ko'pincha kuchli qavariq tanasiga ega bo'lib, katta boshi va pronotum tagida chuqur siqilishga ega, bu ularga chumolilarga qandaydir tashqi o'xshashlikni beradi. Rang

ko‘pincha qora yoki metall rangga ega. Bundan tashqari boshqa ranglarda ham bo‘lishi mumkin. Qo‘ng‘izlarni daraxtlarning qobig‘i ostida, yog‘och qoldiqlari, toshlar orasida yoki suv havzalari va daryolar yaqinidagi qumlarda uchratishimiz mumkin. Vizildog‘ qong‘izlar oziqlanishiga ko‘ra: yirtqich hayvonlar (hasharotlar, nekrofaglar), fitofaglar (mevaxo‘rlar, nektarxo‘rlar) guruhlarga bo‘linadi. Katta yoshli yer qo‘ng‘izlarining 80% yirtqich hayvonlar bo‘lib, tunda faol yirtqich hisoblanadi [1].

Zabrus tenebrioides (Goeze, 1777) – don vizildog‘i Angliya va Janubiy Shvetsiyadan Shimoliy Afrika va Kichik Osiyogacha, Kiprda uchraydi; Ukraina, Moldova va Kavkazda. Rossiyada u dasht va o‘rmon-dasht zonalarida, shimolda Orel viloyatiga va sharqda Qozog‘iston bilan chegaradosh Astraxan viloyatiga qadar va Markaziy Osiyoda ham keng tarqalgan. Voyaga yetgan qo‘ng‘izning tanasining uzunligi 14-16 mm ga teng, qora rangli, bronza kabi yaltiroq. Boshi mutanosib ravishda katta bo‘lib, jag‘lari yaxshi rivojlangan. Mandibulalar keng va mustahkam, to‘g‘ridan-to‘g‘ri uchli va tashqi cheti bo‘ylab silliq. Maksiller palpatsiyaning apikal segmenti silindrsimon va juda cho‘zilgan oxirgi segmentiga qaraganda ancha qisqaroq. Antenna rangi har xil bo‘ladi, lekin ular odatda yuqoriga qarab quyuproq va pastga qarab ochroq, uchinchi segment yalang‘och, shu sababli to‘rtinchi segmentdan farq qiladi. Pronotum ko‘ndalang va kuchli lateral chegaralangan.

A

B

1-rasm. *Zabrus tenebrioides* (Goeze, 1777) qo‘ng‘izining A-lichinkasi; B- imogasi

Tuxum hajmi 2 mm, oval, oq, yorqin. Lichinka oppoq; bosh va uchta ko‘krak segmentlari to‘q jigarrang; ochiq jigarrang dorsal dog‘lar bilan qorin segmentlari (1-rasm). Pupasi sarg‘ish, oyoqlari va qanotlari ko‘rinadigan, tuproq pillasida joylashgan. Urg‘ochi qo‘ng‘izlar 120-270 tagacha tuxum qo‘yadi. Tuxum o‘rtacha

kunlik haroratga qarab 9 dan 25 kungacha rivojlanadi. Kuzda va bahorda o'simliklarning lichinkalari shikastlanishining davomiyligi yog'ingarchilikka bog'liq bo'lib, kuzda 15 dan 105 kungacha yetadi. Lichinkalar tuproqning yuqori qatlamida, yem-xashak o'simliklariga tutashgan chuqurchalarda yashaydi. Kechasi ular chuqurchalarni tashlab, bug'doy barglari bilan oziqlanadi. Kundalik ovqatlanish uchun lichinkalar o'z teshiklari ichiga barglarni oladi. Noyabr oyida harorat 0 - -5 ° C ga tushganda ular ovqatlanishni to'xtatadilar. Lichinkalar (asosan 2 va 3-bosqichlar) qishki ekinlarda tuproqda qishlaydi. G'umbakka aylanish tuproqda, 10-20 sm chuqurlikda, aprel oyining oxiridan may oyining ikkinchi yarmida sodir bo'ladi. G'umbak fazasi 15-20 kun davom etadi. Qo'ng'izlar gullashning boshidan deyarli yetuklikka qadar g'allalarga zarar etkazadi. Qo'ng'izlar odatda may-iyun oylarida uchadi. Qo'ng'izlar 20-26 ° C haroratda eng faoldir. 36 ° C dan yuqori haroratda qo'ng'izlar nobud bo'ladi. Yozgi jazirama va qurg'oqchilik paytida qo'ng'izlar 40 sm chuqurlikda tuproqga ko'miladi. Qo'ng'izlar yomg'irdan keyin va harorat pasayganda, odatda avgust oyining ikkinchi yarmida yoki sentyabr oyining boshida faollashadi. Ko'payishni cheklovchi omillar bahorning oxirida va qishda yerning past harorati va tuxumdan chiqish paytida qurg'oqchilikdir. Tuxumlar past namlikda rivojlanmaydi. Kuzgi bug'doy yetishtiriladigan hududlarda qo'ng'izni tarqalishini cheklovchi omillar iqlim sharoiti, asosan yerning o'rtacha haroratining -3 ° C va undan pastroq va yillik yog'ingarchilik miqdori 20 sm dan kam bo'lishidir[2].

Zabrus tenebrioides (Goeze, 1777) – don vizildog'i qo'ng'izlari g'allaning doni bilan, lichinkalari esa yosh nihollari bilan oziqlanadi. Qo'ng'izlar asosan kuzgi bug'doyga katta zarar yetkazadi. Bug'doydan tashqari javdar, arpa, jo'xori va makkajo'xorilarga ham zarar yetkazadi. G'alla va don ekinlarini qo'ng'izlardan saqlab qolish uchun almashlab (ketma-ket don ekinlarini ikki yildan ortiq ekmaslik) ekishni yo'lga qo'yish, g'alla hosilini erta yig'ib olish, dalalardan zararlangan somoni olib tashlash, 20-22 sm chuqurlikda yerni shudgorlash, yosh lichinkalarni nazorat qilish uchun insektitsidlar yordamida urug' va yosh nihollarga kimyoviy ishlov berish talab etiladi [3].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1. Sh. Kusherbayeva, Umumiy entomologiya va zoologiya "Toshkent 2019.*
- 2. Belyaev I .M 1974, Donli ekinlarning zarakunandalari" Moskva. Kolos.*
- 3. Kryazeva L.P, Dolzenko VI 2002., Yerdagi qo 'ng 'izlar va ularni nazorat qilish" Sankt-Peterburg.*